

«ԻՐԵՂԵՆ ԱՊԱՑՈՒՅՑ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ՍԽԱԼ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՌԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ԱՆՇԱՐԺ ԳՈՒՅՔԻ ԲԱՐԵՆՏԻՂԸ ՁԵՌՔԲԵՐՈՂԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՆՀԻՄՆ ՍԱՀԱՄԱՆԱՓՈՎԿՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌ¹

Ղափիթ Մելքոնյան

*ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի
ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Իրեղեն ապացույցն ավանդաբար եղել է քրեական դատավարությունում վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները հաստատելու միջոց և հետևաբար՝ դասվել է քրեադատավարական ապացույցների շարքին:

Տեսական գրականության մեջ ևս իրեղեն ապացույցի հասկացությունը և դրա բնութագրիչ հատկանիշները խորությամբ ուսումնասիրվել և վերլուծվել են և, չնայած ապացույցի այս տեսակի հասկացության սահմանման որոշակի տարբերություններին, իրեղեն ապացույցի հասկացության և հատկանիշների վերաբերյալ մոտեցումներն ընդհանուր առմամբ նույնական են և որոշակի²:

Ընդհանրացնելով տեսական գրականության մեջ առկա մոտեցումները՝ կարող ենք արձանագրել, որ իրեղեն ապացույց է ոչ թե ինքնին «իրը» կամ «առարկան», այլ այն իրեղեն ապացույցի նշանակություն է ձեռքբերում շնորհիվ իր հատկանիշների և ապացուցման ենթակա հանգամանքների հետ ունեցած կապի: Այլ խոսքով, «իրը» կամ «առարկան» իրեղեն ապացույցի դատավարական կարգավիճակ ձեռք բերելու համար պետք է օժտված լինի այնպիսի հատկանիշներով, որոնք կպարունակեն վարույթի համար նշանակություն ունեցող տեղեկություններ:

Ա. Բելկինը իրեղեն ապացույցի վերաբերյալ տեսական գրականության մեջ առկա մոտեցումներն ընդհանրացնում է հետևյալ ձևով. «Իրեղեն ապացույց է ոչ թե

¹ Հոդվածը զեկուցվել է «Ժամանակակից քրեական դատավարությունը՝ արդի հիմնախնդիրները և զարգացման միտումները» խորագրով միջազգային գիտագործնական համաժողովում՝ նվիրված ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հիմնադիր և առաջին վարիչ, անվանի դատավարագետ պրոֆեսոր Հարություն Մուշեղի Պիվազյանի 100-ամյակին (12 մայիսի 2023 թ.):

² Տես, օրինակ, **Арсеньев В.Д.** Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. М., 1964. С. 85-87, **Орлов Ю.К.** Основы теории доказательств в уголовном процессе. М., 2001. С. 35-38, **Смирнов А.В.** Вещественные доказательства: дары волхвов. // Выступление на научно-практической конференции «История и современные проблемы криминалистики», посвящённой 100-летию со дня рождения **И.Ф. Крылова.** СПб., 2006 // <http://kalinovskiyk.narod.ru/b/st/smironov2006-1.htm>, **Уемов А.И.** Вещи, свойства и отношения. М., 1963. С. 39, **Выдря М.М.** Вещественные доказательства в советском уголовном процессе. М., 1955; **Селиванов Н.А.** Вещественные доказательства. Криминалистическое и уголовно-процессуальное исследование. М., 1971; **Гурвич М.А.** Средства доказывания // Советский гражданский процесс. М., 1975. С. 153-169; **Попова Н.А.** Вещественные доказательства: Собираение, представление и использование их в доказывании: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2007. С. 9, **Лазарева В.А.** Проблемы доказывания в современном уголовном процессе. Самара, 2007. С. 248 և այլն:

ինքնին «իրը» կամ «առարկան», այլ դրա հատկանիշը կամ հատկանիշների համակցությունը: Եթե այդ հատկանիշներն էական չեն և չեն բնութագրում առարկայի որակական հատկանիշները, ապա դրանք կարող են «անջատվել» առարկայից՝ առանց վերջինի էության փոփոխության և ձևավորել նոր առարկայի էություն, որը և կհանդիսանա ապացուցողական տվյալների նոր կրող»¹: Ա. Բելկինի այս մոտեցումն արտացոլված է իմ կողմից ուսումնասիրված բոլոր եվրոպական երկրների քրեական դատավարության օրենսգրքերում իրեղեն ապացույցի հասկացության սահմանման մեջ և առանցքային նշանակություն կունենա նաև ինչպես սույն ուսումնասիրության, այնպես էլ իրավակիրառական պրակտիկայի սխալականությունը ներկայացնելու համար:

Համընդհանուր ճանաչում ստացած այս մոտեցումն ընկած է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հիմքում, որի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «*Իրեղեն ապացույց է ճանաչվում ցանկացած առարկա, որը կարող է վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները պարզելու միջոց լինել, այդ թվում՝*

1) *ենթադրյալ հանցագործության գործիքները կամ այն առարկաները, որոնք իրենց վրա ենթադրյալ հանցագործության հետքեր են պահպանել.*

2) *այն առարկաները, որոնք ենթադրյալ հանցավոր ներգործության օբյեկտ են եղել.*

3) *ենթադրյալ հանցագործությամբ անմիջականորեն ձեռք բերված դրամը, այլ արժեքները և առարկաները»:*

Այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է, որ իրեղեն ապացույց հանդիսանալու համար բավարար չէ, որ առարկան դասվի քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերում թվարկված առարկաների շարքին, առանցքայինն այն է, որ տվյալ առարկան վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները պարզելու միջոց լինի:

Տեսական հիմնավորում և օրենսդրական կարգավորում ունեցող այս պահանջը, սակայն, հաճախ անտեսվում է իրավակիրառողի, մասնավորապես քրեական հետապնդման մարմինների կողմից, երբ խոսքը վերաբերում է ենթադրաբար հանցավոր ճանապարհով օտարված կամ ձեռք բերված անշարժ գույքին, մասնավորապես՝ հողակտորներին: Նման գույքը քրեական վարույթներում ճանաչվում է իրեղեն ապացույց լոկ այն փաստի ուժով, որ ըստ վարույթն իրականացնող մարմնի այն «ենթադրաբար հանցագործությամբ անմիջականորեն ձեռք բերված գույք է»:

Այս մոտեցումը չունի ոչ տեսական և ոչ էլ օրենսդրական հիմնավորում: Ինչպես վերը նշվեց, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված պարտադիր պահանջ է, որ առարկան կամ գույքը միջոց ծառայեն հանցագործությունը հայտնաբերելու, գործի փաստական հանգամանքները պարզելու, մեղավորներին ի հայտ բերելու, մեղադրանքը հերքելու կամ պատասխանատվությունը մեղմացնելու համար: Անշարժ գույքն ինքնին վարույթի համար նշանակություն ունեցող որևէ հանգամանք պարզելու միջոց չի կարող լինել: Ենթադրաբար հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված հողատարածքն անգամ օտարելու դեպքում այն կշարունակի գոյություն ունենալ օբյեկտիվ իրականության մեջ, և եթե դրա կոնկրետ հատկանիշները վարույթի համար նշանակություն չունեն, ապա հողատարածքը ձեռք բերելու, օտարելու հետ կապված բոլոր փաստական հանգամանքները վարույթի ընթացքում կարող են հաստատվել իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստաթղթերով, որոնք կարող են ճանաչվել որպես արտավարության փաստաթղթեր (քր. դատ. օր. հոդված 96):

Ասվածը հիմնավորվում է նրանով, որ իրավակիրառ պրակտիկայում նման հո-

¹ Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М., 2005. С. 29-30.

ղարատարծներն իրեղեն ապացույց ճանաչվելու դեպքում դրանք անգամ չեն գնմվում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից, և դրանց ոչ մի հատկանիշ չի նկարագրվում հողակտորն իրեղեն ապացույց ճանաչելու մասին որոշման մեջ: Սա բացատրվում է նրանով, որ տվյալ անշարժ գույքի հատկանիշները վարույթն իրականացնող մարմնին չեն հետաքրքրում, դրանք վարույթի համար նշանակություն ունեցող որևէ հանգամանք հաստատելու կամ հերքելու միջոց լինել չեն կարող, իսկ գույքն իրեղեն ապացույց ճանաչելու միակ նպատակը դատական երաշխիքի շրջանցմամբ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի (Իրեղեն ապացույցների պահպանումը) սխալ մեկնաբանմամբ գույքի փաստացի արգելադրումն է¹:

Իրավակիրառ նման պրակտիկան առավել քան վտանգավոր է դառնում այն դեպքերում, երբ այն կիրառվում է բարեխիղճ ձեռքբերողին պատկանող գույքի նկատմամբ: Իրեղեն ապացույցի հասկացությունը և դրա պահմապման դատավարական կարգը սահմանող քրեադատավարական իրավադրույթների նման մեկնաբանությունը չեզոքացնում են բարեխիղճ ձեռքբերողի ինստիտուտը² դրանով իսկ վտանգելով սեփականության՝ սահմանադրորեն երաշխավորված իրավունքը:

Բարեխիղճ ձեռքբերողի գույքը իրեղեն ապացույց ճանաչվելու դեպքում դրա սեփականատերը հայտնվում է անբարենպաստ և անորոշ վիճակում, քանի որ իրեղեն ապացույց ճանաչված գույքը կարող է այդ կարգավիճակում պահվել անսահմանափակ ժամանակով՝ անժամկետ սահմանափակելով նաև դրա սեփականատիրոջ՝ այդ գույքը տնօրինելու, տիրապետելու և օգտագործելու իրավագործությունները՝ առանց այդ իրավունքների պաշտպանության որևէ երաշխիքի, քանի որ իրեղեն ապացույց ճանաչելու մասին որոշումը դատական կարգով բողոքարկման ենթակա չէ:

Քանի որ բարեխիղճ ձեռքբերողին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը չի կարող հետագայում բռնագրավվել (ՀՀ քր. օր. 121-րդ հոդվածի 7-րդ մաս), ուստի և՛ մինչ այդ դատական կարգով արգելադրվել, քրեական հետապնդման մարմիններն ընտրում են բարեխիղճ ձեռքբերողի իրավունքների սահմանափակման՝ օրեսդրական հիմքեր չունեցող, ժամանակային առումով ոչ մի սահմանափակում չենթադրող, դատական վերահսկողությունը շրջանցող եղանակ՝ նրան զրկելով նաև մինչև վարույթի ավարտը քննիչի կողմից իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը անհիմն իրեղեն ապացույց ճանաչելու մասին որոշումը դատական կարգով բողոքարկելու հնարավորությունից:

Օրենքի պահանջների խախտմամբ իրեղեն ապացույց ճանաչված անշարժ գույքը փաստացի արգելադրվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի մեկ այլ՝ 98-րդ հոդվածի խախտմամբ, քանի որ հանձնվում է «կադաստրի պատասխանատու պահպանությանն» այն դեպքում, երբ որևէ նորմատիվ-իրավական ակտով կադաստրը իրեղեն ապացույցի պահպանման լիազորություն չունի: Ավելին, ընդհանրապես բացակայում է դրա պահպանման անհրաժեշտությունն այն պարզ պատճառով, որ նույնիսկ եթե բարեխիղճ ձեռքբերողին պատկանող հողակտորը վաճառվի չորրորդ, հինգերորդ անձանց, վարույթի համար դրա ապացուցողական նշանակությունը չի նվազելու այն պարզ պատճառով, քանի որ այն վերը նշված պատճառներով ի սկզբանե որևէ ապացուցողական նշանակություն չի ունեցել:

Հետևաբար, ակնհայտ է, որ նման իրավակիրառական պրակտիկան ուղղված է ի սկզբանե իրեղեն ապացույցի հասկացությանը չբավարարող անշարժ գույքի՝ օրենքի շրջանցմամբ արգելադրմանը:

¹ Նման գույքի վերաբերյալ Կադաստրի կոմիտեի տրամադրած միասնական տեղեկանքում արձանագրվում է, որ գույքն արգելադրված է:

² ՀՀ քրեական օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն. «Բռնագրավման ենթակա չէ (...) բարեխիղճ երրորդ անձի գույքը (...)»:

Ձևավորված պրակտիկան խախտում է նաև սեփականության իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված դատավարական երաշխիքները: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 7-րդ մասում սկզբունքի մակարդակով ամրագրված է, որ «Վարույթի ընթացքում անձի գույքի արգելադրումը ենթակա է պարտադիր դատական ստուգման»: Նույն օրենսգրքի 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝

«Սույն օրենսգրքով սահմանված պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դատարանը քննում է՝

1) գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատելու վերաբերյալ միջնորդությունը»:

Նշված գույքն օրենքի խախտմամբ իրեղեն ապացույց ճանաչելով և սեփականատիրոջ՝ այդ գույքը տնօրինելու, տիրապետելու և օգտագործելու իրավագործությունները սահմանափակելով՝ ըստ էության շրջանցվում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված սեփականության իրավունքի պաշտպանության երաշխիքները: Փաստացի արգելադրվում է բարեխիղճ երրորդ անձին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը՝ առանց օրենքով սահմանված կարգով իր կայացրած որոշումը դատական վերահսկողության առարկա դարձնելու: Նույնն է, թե քննիչը կայացնի անձի հեռախոսային խոսակցությունները գաղտնալսելու մասին որոշում և առանց դատարանի թույլտվությունը ստանալու՝ հետաքննության մարմնին հանձնարարի կատարել այն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ և 98-րդ հոդվածների նման մեկնաբանության հետևանքով բարեխիղճ ձեռքբերողը զրկվում է անգամ իր իրավունքների դատական պաշտպանության հնարավորությունից: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վերաբերելի իրավադրույթների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ քրեական վարույթի ընթացքում գույքի արգելադրումը ենթակա է բողոքարկման, այդ թվում՝ դատական կարգով: Մինչդեռ, իրեղեն ապացույցի հատկանիշներ չունեցող գույքն իրեղեն ապացույց ճանաչելով և փաստացի արգելադրելով գույքի սեփականատերը զրկվում է գույքի արգելադրման համար դատավարական հիմք հանդիսացող որոշումը բողոքարկելու դատավարական հնարավորությունից:

Այլ խոսքով՝ իրավական հիմքերի բացակայության պայմաններում գույքը իրեղեն ապացույց ճանաչելով, այնուհետև այն փաստացի արգելադրելով՝ խախտվում են գույքի սեփականատիրոջ՝ իրեն պատկանող գույքն անարգել տնօրինելու, օգտագործելու և տիրապետելու իրավագործությունը (ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդված), ինչպես նաև իր սեփականության իրավունքին միջամտող գործողություններից՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածով և քր. դատ. օր. 299-րդ հոդվածով երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը:

Ամփոփելով վերլուծությունը՝ կարող ենք արձանագրել, որ բարեխիղճ ձեռքբերողին պատկանող անշարժ գույքն իրեղեն ապացույց ճանաչելու և այն փաստացի արգելադրելու պրակտիկան հակասում է իրեղեն ապացույցի հասկացության վերաբերյալ ձևավորված և համընդհանուր ճանաչում ստացած տեսական մոտեցումներին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 94-րդ և 98-րդ հոդվածներին, խախտում է բարեխիղճ ձեռքբերողի ինչպես սեփականության, այնպես էլ դատական պաշտպանության կոնվենցիոնալ և սահմանադրական իրավունքները, ուստի ենթակա է վերանայման:

НЕПРАВИЛЬНОЕ ТОЛКОВАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ ПОНЯТИЯ «ВЕЩЕСТВЕННОЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВО» КАК ОСНОВАНИЕ НЕОБОСНОВАННОГО ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ ДОБРОСОВЕСТНОГО ПРИОБРЕТАТЕЛЯ НЕДВИЖИМОСТИ В ХОДЕ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА¹

Давид Мелконян

*Доцент кафедры уголовного процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук*

Статья посвящена раскрытию содержания понятия вещественного доказательства в УПК РА, неверному толкованию понятия вещественного доказательства в правоприменительной практике, а также практике рассмотрения в качестве вещественного доказательства земельных участков, предположительно приобретенных преступным путем. Автор подробно проанализировал противоположность подобной практики, в результате которой нарушаются права и законные интересы добросовестных приобретателей имущества. В статье утверждается, что недвижимое имущество, не имеющее каких-либо характеристик, имеющих значение для производства, не может быть признано вещественным доказательством. Единственной целью признания такого имущества в качестве вещественного доказательства является скрытое наложение ареста на такое имущество.

Признание имущества вещественным доказательством при отсутствии законных оснований, а затем фактическое наложение ареста на это имущество, нарушает право собственника имущества свободно распоряжаться, пользоваться и владеть принадлежащим ему имуществом (ст. 60 Конституции Республики Армения), право на судебную защиту гарантированную статьей 61 Конституции Армении и статьей 299 УПК.

Подводя итог, автор отмечает, что практика признания недвижимого имущества, принадлежащего добросовестному приобретателю, вещественным доказательством и последующий фактический арест такого имущества противоречит общепризнанному понятию вещественного доказательства, нарушает конституционные и конвенциональные права собственника. Следовательно такая практика должна быть пересмотрена.

¹ Статья было представлена на международной научно-практической конференции «Современный уголовный процесс: проблемы и тенденции развития», посвященной к 100-летию известного процессуалиста, основателя и первого зав. кафедрой уголовного процесса и криминалистики юридического факультета ЕГУ профессора А.М. Пивазяна (12 мая 2023г.).

INCORRECT INTERPRETATION AND APPLICATION OF THE CONCEPT OF “MATERIAL EVIDENCE” AS A BASIS FOR UNREASONABLE RESTRICTION OF THE RIGHTS OF A BONA FIDE PURCHASER OF REAL ESTATE DURING CRIMINAL PROCEEDINGS¹

David Melkonyan

Associate Professor at the YSU Chair of Criminal Procedure and Criminalistics, Candidate of Legal Sciences

This article is devoted to the disclosure of the content of the concept of material evidence in the RA Code of Criminal Procedure, the incorrect interpretation of the concept of material evidence in law enforcement practice, as well as the practice of considering land plots allegedly acquired by criminal means as material evidence. The author analyzed in detail the illegality of such practices, as a result of which the rights and legitimate interests of bona fide purchasers of property are violated. The article states that real estate that does not have any characteristics that are important for the criminal proceedings cannot be recognized as material evidence. The sole purpose of admitting such property as material evidence is to covertly seize such property.

Recognition of property as material evidence in the absence of legal grounds, and then the factual seizure of this property, violates the right of the owner of the property to freely dispose, use and own the property belonging to him (Article 60 of the Constitution of the Republic of Armenia), the right to judicial protection guaranteed by Article 61 of the Constitution of Armenia and Article 299 of the Code of Criminal Procedure.

To summarize, the author notes that the practice of recognizing real estate owned by a bona fide purchaser as material evidence and the subsequent actual seizure of such property contradicts the generally accepted concept of material evidence and violates the constitutional and conventional rights of the owner. Therefore, this practice should be reviewed.

Բանալի բառեր` իրեղեն ապացույց, բարեխիղճ ձեռքբերող, գույքի փաստացի արժեւորում, սեփականության իրավունք, քրեական վարույթ, վնաս, ապացույցի թույլատրելիություն:

Ключевые слова: *вещественные доказательства, добросовестный приобретатель, фактический арест имущества, право собственности, уголовное производство, ущерб, допустимость доказательства.*

Key words: *material evidence, bona fide purchaser, de facto seizure of property, right of ownership, criminal proceedings, damage, admissibility of evidence.*

¹ The article was reported at the international scientific and practical conference entitled "Modern Criminal Procedure: Current Issues and Development Trends" dedicated to the 100th anniversary of the founder and the first head of YSU Chair of Criminal Procedure and Criminology, renowned litigator, professor Harutyun Mushegh Pivazyun (12 may 2023).